

ГЕНРІ IV В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Перемога Англії над Іспанією влітку 1588 р. причинилася до великих змін в історії країни. Англія стала першою морською державою в світі. Ці зміни призвели до великого суспільного зрушення, насамперед, до широкого зацікавлення історією. Вони пролунали також і в літературі, спричиняючись до виникнення специфічного жанру драматургії — історичної хроніки. Історична хроніка — це не трагедія і не комедія, це в своїй основі епічна п'єса. Цим жанром широко зацікавився Вільям Шекспір, який почав писати два роки після перемоги Англії над Іспанією. Слід сказати, що його п'єси типу історичних хронік великою мірою визначали його творчий шлях. До цього жанру належить п'єса *Генрі IV* (частина перша і друга, 1597–98).

Причини популярності п'єси *Генрі IV* в Англії та поза її межами цілком очевидні. Це одна з перших історичних хронік, у якій комічні сцени чергуються із серйозними. Тут драматург уперше вивів свого найбільш комічного героя, незрівняного сера Джона Фальстафа. Посилаючись на "Готспера півночі" в обох підзаголовках, Шекспір, без сумніву, вказав на іншу причину популярності п'єси. Генрі Персі, на прізвисько Готспер, син графа Норзенберленда виступає як найвизначніший серед провідників повстання. Це справжній лицар, найпривабливіший герой хроніки, який пережив самого себе й, по приреченні, загинув від меча принца Генрі. Не зважаючи на те, що король Генрі IV є титулярним геросом, який веде свої війська проти ворогів корони, з Готспером змагається його син, принц Генрі. У другій частині зустрічаємо принца в розквіті сил зокрема в комічних частинах сюжету. Наприкінці п'єси його роля у цих сценах помітно зменшується, зокрема коли Шекспір прямує до відхилення Фальстафа. В основному твір зцементований ідеєю, що розбрат розхитує державу та що життя вимагає іншого устрою. Отже, стоїмо перед якоюсь неминучістю, що "керує буттям людей поза волю і всупереч волі наймогутніших серед них — хай це буде король чи вороги короля".¹

У цій статті хочемо розглянути деякі аспекти українського перекладу п'єси, *Генрі IV*, щоб показати, як перекладач передав цей твір, а зокрема його мотиви, образи тощо.

Теодосій Осьмачка (1895–1962), український поет і письменник, глибоко розумів значення й вагу Шекспіра. Він гадав, що поява шекспірівських творів в Україні — це подія в житті української національної культури. Шекспіром він зацікавився замолоду, ще в 20-і роки. 1930 р. появився його переклад *Макбета*,² який "викликав одобрення і заохоту від Академії", і йому дали для перекладу "двох Генріхів". "Але з цими, — як він пише, — було мені важче. Мова в цих драмах була багатша, нюансів була незчисленна сила, а я сам був у роботі шкільній, у науці в несприятливих обставинах..."³ Все ж таки він переклав і цю п'єсу,³ але переклад його не задовольняв, бо в ньому, на його думку, бракувало сили українського слова та сили шекспірівської картини. Тому Т. Осьмачка "рішив, що б там не було, перекласти тоді", коли він "знатиме краще мову англійську".⁴ У 50-і роки, живучи вже за кордоном, у США, він виконав "свої шекспірівські переклади наново. Отож і обидві частини *Генрі IV*" (стор. 195).

Генрі IV — це довга драма, якої оригінальний текст має в собі 6388 рядків⁵ (перша частина 2942 рядки, друга частина 3446 рядків). Український переклад складається з 7279 рядків (перша частина 3571 рядок, друга частина 3708 рядків). Таким чином, український переклад на 891 рядок довший за шекспірівський оригінал. Шекспір написав *Генрі IV* віршем і прозою. Вірш ужито в головному сюжеті, де акція має серйозний характер а прозою передано комічні частини. Із 19 сцен першої частини, десять використано для серйозної акції; шість — це комічні сцени, а три — це суміш серйозного і комічного. Таким чином, у цій частині охоплено віршем 1395 рядків (в українському перекладі 2019 рядків), а прозою передано 1547 рядків (в українському перекладі 1552 рядки). У другій частині проза також домінує (в першотворі 1860 рядків, у перекладі 2017 рядків).

У віршових частинах Шекспір використовує білі вірші, тобто п'яти-стоповий неримований ямб. Цей ямб, звичайно, складається з п'яти двоскладових стіп із наголосом на другому складі. З метою уникнути монотонності, драматург використовує також рядки, що збігаються, створюючи одинадцять складів — у них ритм останнього складу переходить безпосередньо на перший склад наступного рядка, даючи текстові плавний безперервний потік. Шекспірівська віршова форма має формальний характер і, до певного ступеня, є одним із засобів ідеалізації викладу. Вона підкреслює високе звання промовця і серйозність акції. Часто форма переходить міру й стає високориторичною.

Щоб урахувати всі ці деталі, Осьмачка дуже обережно підходить до шекспірівського першотвору й перекладає його в межах кількох мовних плянів. "Відповідно до оригіналу", — як пише І. Костецький, перекладач знаходить "ключі до мови звисоченої (поезія) та мови зниженої (проза), до систематизації ямбів п'ятистопового (з принагідним урізноманітненням за допомогою чотири- та шестистопового) та корчемних дотепів, барокко шкільного та барокко майданного" (стор. 195).

Силу "звисоченої" мови помічаємо уже в перших рядках п'єси, коли король Генрі IV тривожно говорить про напруження, що склалось у країні та в людських душах. В англійському оригіналі читаємо:

So shaken as we are, so wan with care,
Find we a time for frighted peace to pant,
And breathe short-winded accents of new broils
To be commenc'd in stronds afar remote:
No more the thirsty entrance of this soil
Shall daub her lips with her own children's blood,
No more shall trenching war channel her fields,
Nor bruise her flow'rets with the armed hoofs
Of hostile paces: those opposed eyes,
Which, like the meteors of a troubled heaven,
All of one nature, of one substance bred,
Did lately meet in the intestine shock
And furious close of civil butchery,
Shallow now, in mutual well-beseeming ranks,
March all one way, and be no more oppos'd
Against acquaintance, kindred, and allies.
The edge of war, like an ill-sheathed knife,
No more shall cut his master. Therefore, friends,
As far as to the sepulchre of Christ.⁶

Український переклад:

Ми знебулись і зблідли. Ми в турботах.
Та вирішили ми, що вже пора,
Щоб боязливий мир здригнувся і гуком
Раптовим бурі в берег дальній вдарив.
Ми хочем, щоб землі жалібній нашій
Кров дітищ власних не бруднила губи,
Щоб не була вона покопана ровами,
І квіти ніжні на полях її
Вороже копито не толочило.
Єства єдиного противники,
Як вогнеліти на бурхливім небі,
Стрічалися недавно на ворожді,
Провадивши взаємну різанину. . .
Тепер же разом, спільними рядами,
Дорогою одною рушать: більше
Не бути ворохобні з рідними,
Із ближніми, сусідами, — гостряк
Війни, що ніби ніж, який у піхву
Погано ліг, не буде ранити
Господаря свого. Тож, друзі, рушим
Із військом до Господнього ми Гробу!

(Стор. 199)

Переклад виконано білим віршем без рим, 19 шекспірівських рядків передано 21 рядком по-українському. Проте, на наше здивування, у перекладі є всього 110 слів — у той час, коли в англійському оригіналі аж 145 слів. Осьмачка виявився тут не тільки перекладачем, але водночас і дослідником. Його переклад відбиває високі інтелектуально-емоційні ознаки першотвору, в максимальному наближенні до нього, але не в сенсі буквализму, а в сенсі неодмінного глибокого осягнення й відтворення оригіналу. Він тонко передає зміслові відтінки переносних значень окремих слів, синтаксичний лад, ідіоми, засоби ритмізації тощо. Даючи максимально точно відтворення шекспірівського ідейного задуму, він зберігає його особливість, притаманні йому метафори, епітети, порівняння, лексично-синтаксичні й ритмічні тонкощі, як також емоційність. Між автором оригіналу й перекладачем помічаємо якусь внутрішню спорідненість — це доказ того, що Осьмачка не виступає тут як ремісник, який перекладає все, що йому замовлять перекласти. У нього з'являється момент творчого вибору, який він доцільно й розумно використовує. Перекладати Шекспіра, як знаємо, нелегко. Це відчувало багато перекладачів. Справа тут не в техніці, а в тому, щоб передати характер, образність та емоційність першотвору та це й зробити це з величезним тактом, зберігши вірність оригіналові. Отже тут перекладено не букви, а дух, пам'ятаючи "гоголівську вказівку про те, що для наближення до оригіналу слід інколи відходити від нього".⁷ Осьмачка це робить свідомо чи несвідомо, але з великою користю для перекладу. Щось таке помічаємо вже в перших рядках п'єси:

Та вирішили ми, що вже пора,
Щоб боязливий мир здригнувся і гуком
Раптовим бурі в берег дальній вдарив.

(Стор. 199)

Ідея напруження продовжується також у другій частині, в розмові короля з Воріком, коли перший стверджує небезпеку захитання королівства:

Then you perceive the body of our kingdom
How foul it is, what rank diseases grow,
And with what danger, near the heart of it.
(2, III, i, 38-40)⁸

В українському перекладі:

Тож відчули,
Як тіло Королівства прогнило?
Недуга вже до серця підступає.

(Стор. 380)

Ворік дивиться на це інакше, висловлюючи надію на краще:

It is but as a body yet distemper'd,
Which to his former strength may be restor'd
With good advice and little medicine.

(2, III, i, 41-43)

В українському перекладі:

Як розстроюдене саме лиш тіло,
До [То — В.Ж.] добра рада й трошки медицини
Відновлять сили.

(Стор. 380)

Ці рядки звучать не менш яскраво, стисло і тривожно. Вони близькі душі перекладача; він їх пережив, вистраждав і дав максимально точно відтворення шекспірівського ідейного задуму, його образної системи, зберігаючи одночасно красу українського білого вірша, гранично виразного й емоційно наснаженого. Дієприкметник "розстроюдене"⁹ (роз'ятрене) — потенційно сильний рівнозначник для англійського "distempered" (розладжений). Це осяг нашого перекладача — розшукати для кожної елементарної одиниці першотвору згущений, потенційно сильний український різновид. Така орієнтація має позитивне значення, але в ній захована й небезпека, бо в гонитві за деталізованим, згущеним, відповідником до складника можна легко розминутися з мистецькою правдою *цілого*. Цього разу перекладач уклався в шість рядків, але майже на половину зекономив словесний матеріал. Усе ж таки доніс до читача всю схвильованість вислову з невимушеною легкістю передачі.

У своїй творчості Шекспір рідко користувався засобом індукції (умовиводу). Цього разу індукцією або прологом (термін, ужитий Осьмачкою), драматург об'єднує обидві частини п'єси. Він складає дві різні площини, створює загальний настрій і підготовляє читача до розуміння того, про що йтиме мова далі. Цей цікавий англійський оригінал, що складається з 40 рядків (296 слів), Осьмачка передає 48 рядками (244 словами):

Язиками

Своїми[,] мовою кожденною
Брехню я людям голошу, їм вуха
Фальшивими вістками забивавши.
Про мир я говорю, коли злоба
Сховавшись за спокій, ранить світ.
Хто ж, як не я, не розголос,¹⁰ готує
Уявний страх і захист проти нього,
В той час коли великий рік напух
Геть іншим лихом від тирана Марса?

(Стор. 323)

Оригінал:

Upon my tongues continual slanders ride,
The which in every language I pronounce,
Stuffing the ears of men with false reports.
I speak of peace, while covert enmity
Under the smile of safety wounds the world;
And who but Rumour, who but only I,
Make fearful musters, and prepar'd defence,
Whiles the big year, swoln with some other grief,
Is thought with child by the stern tyrant War,
And no such matter? (2, Ind., 5-15)

Функція Розголосо¹⁰ цілком ясна — сплутати всіх усякою всячиною щодо наслідку битви під Шрусбері. І так згаданий спочатку персонаж Розголос розповідає про перемогу короля, а згодом про те, що, мовляв, повстанські сили добилися знищення військ корони. Осьмаччин переклад дає конкретний образ першотвору, зберігає словесне та ідейно-мистецьке значення рядків, які зовсім не губляться за лаштунками перекладу, навпаки — промовляють до нас своєю оновленою мовою. Їхні мистецькі компоненти взаємодіють між собою аналогічно і сприяють тому, що відбувається в самому першотворі. На перекладі неодмінно індивідуальність поета-перекладача, а його словесна економність виразно вказує на те, що українська мова не багатослівна, що в її надрах перекладач-творець легко може відшукати найтонші мовні різновиди й ритміко-інтонаційні нюанси, щоб передати найтрудніші словесні багатства іншої мови й відобразити мистецьку дійсність оригіналу, себто відтворити те, що ним пізнане, усвідомлене й посилене його обдаруванню.

Той факт, що перекладач ужив 48 рядків, щоб передати 40 англійських, легко пояснює, як це трапилося, що в перекладі на 891 рядок більше, ніж у першотворі. Кожна мова має свої власні тільки їй належні засоби, особливості та властивості, які перекладач мусить урахувати, дотримуючись композиційних принципів, чіткості ліній розвитку теми й тісного внутрішнього зв'язку між окремими словами та фразами. Це, без сумніву, причинилося до збільшення кількості рядків українського тексту, без непотрібного збільшення кількості самих слів. Автор цього дослідження переконався на підставі вивчення окремих уривків, що в цілому український переклад має набагато менше слів, ніж англійський оригінал. Осьмаччині переклади шекспірівської прози також виконані без втрати, зі збереженням змісту оригіналу. Вони виявляють не тільки індивідуальні прикмети перекладача, але вказують і на його майстерність, оригінальність і працьовитість. Нижче ми розглянемо приклади, що змальовують соковитий образ Фальстафа — найбільш яскравого сатиричного героя п'єси. Ось що він говорить сам про себе:

Я просто шахрай, якщо зо мною не билось у пів шаблі з дюжину. Та ще й два кінці! Я вимкнувся просто чудом. Вісім разів мене було пробито крізь куртку, чотири рази крізь панчохи. Мій щит продюравлений сюди й туди. Мій меч пощербився, наче пилка ручна. Ecce signum!¹¹ Ніколи краще не бився я за весь час мужности. І все нінащо.
(Стор. 242)

Це саме в англійському оригіналі:

I am a rogue if I were not at half-sword with a dozen of them two hours together. I have escaped by miracle. I am eight times thrust through the doublet, four through the hose, my buckler cut through and through, my sword hack'd like a handsaw — ecce signum! I never dealt better since I was a man: it would not do. (1, II, iv, 162-168)

Думка в перекладі є вловлена переконливо, лапідарно. Немає тут нічого аморфного, зайвого. Усе безпосередньо вражає читача й тому сприймається природно й вільно. Осьмачка вміло охопив усе істотне, а найосновніше — “дух оригіналу”. Тут не треба вимагати неможливого, навпаки — потрібно врахувати мотиви та обставини написання й перекладу. Далі треба пам'ятати, що цей уривок походить зі сцени, що є прикладом доброї комедії, справляє веселе й піднесене враження та вважається критиками багатозначним досягненням п'єси. Пропустити чи не доцінити цю сцену — може змінити наше розуміння образу Фальстафа, його дії та т. зв. “фальстафівського тла”, що домінує також в інших діях і сценах.

Продовжуючи свої виступи, пройняті сатиричними й гумористичними засобами, Фальстаф у зображенні показується зухвалим ошуканцем, брехуном і хвальком:

Вони почали відступати. Але я не відставав. Я все наседав рукою і ногою, — і думаю, що сім або одинадцять одержали заплату.

На це принц Генрі дав таку відповідь:

Ох потворо! Одинадцять у цератових одягах виросло з двох людей! (Стор. 245)

У англійському оригіналі:

Fal. Began to give me ground; but I followed me close, came in, foot and hand, and, with a thought, seven of the eleven I paid.

Prince. O monstrous! Eleven buckram men grown out of two!

(1, II, iv, 211-215)

У перекладі слова оригіналу немов би переломлюються крізь призму історичного минулого й сучасного і в той же час міра їхнього впливу майже збігається з мірою впливу оригіналу. Його критерій вдалості й повноцінності зростає і набирає творчого характеру в найширшому значенні. Буквалізм тут принципово чужий Осьмачці, бо в нього домінує майстерність і сильне бажання бачити ціле у всій його красі, у всьому його значенні. Серед таких обставин характерні риси постаті Фальстафа не губляться, а зростають.

Він також п'янюга й розпусник, який цинічно звільняє себе від лицарських ідеалів обов'язку, вірності, чести. Єдине, що свято оберігає Фальстаф і задля чого він живе — це його черево:

Я маю цілу школу мов у своєму череві, і кожна ця мова не проказує інакшого мення, крім мого. Якби мій живіт був якоюсь мірою більш байдужий, то був би з мене найрухливіший хлопець на цілу Європу. А так моє черево, моє черево, моє черево мене доводить до руїни.

(Стор. 406-407)

Англійський оригінал:

I have a whole school of tongues in this belly of mine, and not a tongue of them all speaks any other word but my name. And I had but a belly of any indifferency I were simply the most active fellow in Europe: my womb, my womb, my womb undoes me. (2, IV, iii, 18-23)

Здається, краще не можна було передати оригіналу, зберігши в перекладі гумор і сатиру. Вийшовши з конкретного, перекладач творить таку свою структуру, що стоїть у прямому відношенні до оригіналу.

Не менше вдало перекладає Осьмачка й ті частини тексту, в яких Шекспір устигає заглянути в душу Фальстафа й майстерно відтворити суперечності його характеру та навіть поіронізувати над ним, що, мовляв, його серце в пузі. Таким чином, постать Фальстафа в перекладі не менше своєрідна, ніж в оригіналі. Вона має всі притаманні їй прикмети; в ній віддзеркалені комізм і парадоксальність поведінки героя. Фальстафів невгамовний гумор і недосяжна для інших дотепність завжди допомагають йому подолати кожную перешкоду й вийти переможцем із найтруднішої ситуації; при чому, це проходить серед таких обставин, що навряд чи можна морально осудити героя за його вчинки. Передати це в перекладі напевно було нелегко, бо згадані деталі треба було, насамперед, зрозуміти, а тоді розшукати потрібний словесний матеріал, який промовляв би до українського читача, найосновніше змальовуючи дійсність далеко минулого в душі шекспірівського оригіналу. Осьмачка напрочуд добре справився зі своїм трудним завданням. Його Фальстаф не менше привабливий, ніж Фальстаф оригіналу. Він спритний і дотепний, у нього є і рухливість думки і якась молодість духу, що вселилася в обважніле, немічне, старе тіло. Ця молодість духу не спонтанна й не безпричинна, її джерело — це відхилення законів життя чи, може, цілковита до них байдужність. Він ні до чого не прикріплений і у всьому вільний. Йому начхати на всяку честь, чи будьякий розрахунок.

Наша характеристика Осьмаччиного перекладу була б не повною, коли б ми не торкнулися дотепів і виступів. Вони складають мовне багатство, змальовуючи обставини минулого, що їх так уміло передав Шекспір. У них пульсують натуралістичні елементи, гумор, сарказм і сардонічність.

...for they pray continually to their saint the commonwealth,
or rather not pray to her, but prey on her, for they ride
up and down on her, and make her their boots.

(1, II, i, 78-81)

... Вони безнастанно моляться святій своїй державі... Чи пак не моляться, а деруть з неї шкіру і роблять собі з неї чоботи. (Стор. 225)

Ці сардонічні слова Гедсгіла безсумнівно відносяться до родини Персі, що брала участь у змові проти корони. Нас тут, насамперед, цікавить безпосередність перекладу, який звучить немовби він був для себе оригіналом, зокрема фраза "деруть з неї шкіру", яка може дещо відходити від англійського першотвору, зате майстерно передає думку й суспільний клімат часу. Адже головне завдання вдалого перекладу викликати в душі українського читача ті ж відгомони, що їх викликає першотвір.

Децо інакше звучить виступ господині в шинку "Кнуряча голова":

Ось тут, серденько, найкраща тімпература, їйбо. Ходіть, ваш пульсик б'ється, як ліпше й не бажати. А личко ж у вас, мов тая рожа, їйбо, таке свіженьке та червоненьке. А й прає іа, то ще від того, мабуть, що ви хильнули отого канарського. А воно ж таки чудове, чи не так? Аж душу проймає; та отак-о підстьобує, чи не так? А що вже запахує! А кров ворухить ще заки вспієш вимовити: "Ох, що воно таке?" (Стор. 363)

Англійський оригінал:

I'faith, sweetheart, methinks now you are in an excellent good temperality. Your pulsidge beats as extraordinarily as heart would desire, and your colour I warrant you is as red as any rose, in good truth, la! But i'faith you have drunk too much canaries, and that's a marvellous searching wine, and it perfumes the blood ere one can say, "What's this?"

(2, II, iv, 22-28)

Український переклад позначений тут барокковим підходом, у нього помітна деяка динамічність у композиції та сильний ухил до народнописенної мови: "серденько", "пульсик", "личко", "свіженьке", "червоненьке". Зменшувальні, пестливі слова виражають співчуття, подекуди іронію, часом навіть емоції суб'єктивного характеру. Переклад звучить приємно й тепло, але подекуди відхиляється від оригіналу, стаючи дуже українським. У нього більше рядків і слів і він радше передає індивідуальні особистості перекладача, ніж автора оригіналу.

Дуже вдало перекладено інший виступ господині. Осьмачка передає його на свій лад:

Ой Боженьку мій, то то ви, ваша милосте?
Прибули вже до Лондону? Ой та й просимо ж вас
гостинно, нехай Бог благословить твоє миле обличчя!
Ісусоньку мій, то то ви прибули вже з Велзу. (Стор. 373)

У першотворі:

O the Lord preserves thy good Grase! By my troth,
welcome to London! Now the Lord bless that sweet
face of thine! O Jesu are you come from Wales?

(2, II, iv, 287-290)

Перекладач уводить у текст слова "то то" в першому та в останньому рядках, що вносить враження заклопотаности з приводу прибуття гостя та складає атмосферу інтимности; в той час, коли в оригіналі домінує формальність. Цей уривок свіжий і близький українському читачеві. Пестливі слова "Боженьку" та "Ісусоньку" мають неабиякий вплив на якість українського розмовного тексту. Він звучить по-народному — як сильний відгомін минулого! Ми знову свідки різниць, але вони не принижують англійського оригіналу, навпаки — роблять український переклад більш сприйнятливим. Таких прикладів у п'єсі чимало, зокрема в прозових частинах, що не мають ключового значення для ходу дії. Вони скоріше її прикрашують, розряджають її атмосферу, стаючи рушіями допоміжного сюжету.

Пригляньмося ще до того, як Осьмачка ставиться до функціональної дії епітету. Це дасть нам можливість не тільки ближче торкнутися його дослідницького хисту, але дещо сказати про його ерудицію, про витончену сприйнятливість. Прямі копіювання структур оригіналу з метою механічної його передачі за принципом "епітет в епітет" у перекладі Осьмачки неприйнятні. Він перекладає не стільки порядок слів, скільки порядок образів:

Щоб боязливий мир здригнувся і гуком
Раптовим бурі в берег дальній вдарив
Ми хочем, щоб землі жалібній нашій
Кров дітищ власних не бруднила губи,
Щоб не була вона покопана ровами,
І квіти ніжні на полях її
Вороже копито не толочило. (Стор. 199)

Англійський оригінал:

Find we a time for frighted peace to pant,
And breathe short-winded accents, of new broils
to be commence'd in stronds afar remote:
No more the thirsty entrance of this soil
Shall daub her lips with her own children's blood,
No more shall trenching war channel her fields,
Nor bruise her flow'rets with the armed hoofs
Of hostile paces. (1, 1, i, 2-9)

Збагнувши таємницю цілості та зрозумівши зв'язок поміж окремими образами, Осьмачка відшукує перший епітет ("боязливий"), який не тільки добре відповідає оригіналові, але вносить у вірш схвильованість. За ним іде "раптовий", "дальній", "жадібний", "накопана", "ніжні", "вороже", тощо. Ці епітети мають свої англійські відповідники. Вони творять реальність тексту, діють як композиційні чинники, сприяють оригіналові центру (в якому захована ідея уривка) та творять довершену мистецьку цілість. Така ув'язка образних засобів складає настрої, ведучи до послідовного дотримання змістової точності кожного образного ряду. Осьмачка сягнув дуже близької своєї мети — його епітети не зблідли, контрасти не стали приглушеними, а зв'язок поміж образами скріпився разом із наснагою думки. Це ті незаперечні факти, що вказують на дослідницький хист перекладача, його досвід і легкість сприйняття поетичного образу.

У своєму *Генрі IV* Осьмачка надає великого значення словам оригіналу. Він їх не тільки перекладає, а й переживає, осмислюючи в політичному, суспільному та інтимному емоційному пляхах. Ощадний у доборі слів, що розраховані на активне сприйняття, він здебільшого творить динамічну манеру розповіді й точно та яскраво відтворює шекспірівську дійсність. Ключеві словатексту, поетичні образи, категорії мислення — все це по-шекспірівському глибоко відчуте й передане потужною українською мовою. Осьмачка також буває красномовним, а в деяких місцях суворий в інтерпретації настрою п'єси, зокрема наприкінці, коли Шекспір відхилив Фальстафа.

Глибоко зрозумів Осьмачка і суперечливу складність політично-суспільної ситуації цієї хроніки, яка в нього вийшла не як зачароване коло, з якого немає виходу, бо Шекспір у такий уклад не вірить, а як потужний

суспільний розвиток, що, не зважаючи на складні обставини, вимагає іншого ладу.

Проаналізувавши переклад *Генрі IV*, стверджуємо однак, що в цьому творі Осьмачка не зумів піднестися до висот свого перекладу *Макбета*,¹² бо в п'єсі бракує трагічної атмосфери, кривавої та чорної образности й палаючих емоцій, близьких душі перекладача, що поставили б його в гострі конфлікти, в напружені ситуації — між любов'ю і зненавистю, між світлом і темрявою. Таким зробила Осьмачку радянська дійсність, дуже подібна чи, може, й страшніша за роки терору, що шалів у Шотляндії в добу *Макбета*. Осьмачка її пережив, тому образність *Макбета* його не лякала, як також не лякали його незвичні шекспірівські метафори. Він знав, як проникнути в них та успішно знайти потрібну розв'язку. Тому й переклад його вийшов потужний і не менш динамічний, ніж оригінал.

Генрі IV — це не трагедія, тому цим твором Осьмачка не міг так захопитися, як він захопився *Макбетом*, що припав йому до душі. Тут інші пристрасті характеру, більша багатосторонність учености, багатша мова й незчисленна сила інших гумористично-риторичних нюансів. Перекладач усе це сприйняв, пережив і передав на свій лад, але це не спалахнуло в його душі полум'ям. Тому його переклад не такий динамічний, бо він пропушений лише через призму Осьмаччиного розуму, а не розуму й серця. Поминувши його дещо знижену динамічність, брак яскравого споріднення з Осьмачкою, переклад *Генрі IV* — усе ж таки велике досягнення в українській Шекспіріані. У ньому домінує об'єктивне відтворення ідейно-образної і мистецько-естетичної структури оригіналу та неухильне дотримання всіх нюансів шекспірівського задуму.

ПРИМІТКИ

1. Вільям Шекспір, *Твори в шести томах*, за ред. Дмитра В. Затонського та інш. (Київ: "Дніпро", 1984), I, с. 23.
2. Вільям Шекспір, *Макбет*, переклад Теодосія Осьмачки (Харків-Київ: Державне видавництво України, 1930). Цього перекладу, ми не мали можливості дістати, щоб із ним ознайомитись.
3. Освальд Бурггардт (пізніше Юрій Клен), їдучи закордон 1930 р., захопив машинопис "Генрі IV", щоб його врятувати й при нагоді надрукувати. Намір його не здійснився, а манускрипт по смерті Юрія Клена повернувся до перекладача. З нього надруковано в журналі *Україна і світ*, ч. 18 Ганновер, 1953), сцену IV, другої дії.
4. Вільям Шекспір, *Трагедія Макбета, Король Генрі IV*, переклад Теодосія Осьмачки, ред. і вступні статті Ігоря Костецького (Мюнхен: "На горі", 1961), с. 194-195. Далі при посиланні на це видання зазначено в тексті лише сторінку.
5. Усі підрахунки рядків поезії і прози обох частин *Генрі IV* — автора цієї статті.
6. *The first Part of King Henry IV. The Arden Edition of the Works of William Shakespeare*, ed. A. R. Humphreys (London: Methuen & Co. Ltd.), с. 3-4. Усі інші англійські цитати з першої частини наведено за цим виданням, зазначено в тексті номер частини, дію, сцену й рядки.
7. Максим Рильський, *Твори в 10-ти томах* (Київ: Держлітвид., 1962), т. 9, с. 376).

8. *The Second Part of King Henry IV*. The Arden Edition of the Works of William Shakespeare, ed. A. R. Humphreys (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1966), с. 91. Усі інші англійські цитати з другої частини наведено за цим виданням, зазначено в тексті номер частини, дію, сцену й рядки.
9. Образ "розтроденого тіла" ("the distempered body of the Kingdom") повторюється в багатьох історичних хроніках, коли Шекспір описує країну підчас заворушень.
10. Добрий згущений відповідник до англійського "Rumour", що чітко вказує на щось таке, що привертає увагу. Розголос — алегорична фігура, що з'являється перед Норземберлендовим замком. Він увесь замальований язяками згідно з описом, що в *Енеїді* Вергілія (кн. IV).
11. "Ось знак" — популярний вислів невідомо походження, що його вживано в літературі часів королеви Єлисавети I.
12. Володимир Жила, "Теодосій Осьмачка як перекладач *Макбета* Шекспіра", *Визвольний шлях*, 9 (1983), с. 112–23.